

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Ի. ՏԱՐԻ 1893

Տարեկան 10 ֆր. տեղի — 4 յրբ :
 Անցումնուայ՝ 6 ֆր. տեղի — 2 յրբ 50 կ :
 Մեկ թիւ Կարծե 1 ֆր. — 50 կոպ :

ԹԻԻ 6 ՅՈՒՆԻՍ

ձ/3

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՄԱՅՆԵՍԱԳՐԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՔԱՆԱԾ
 ԱՆՎԱՐՈՒՄՆԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱՆՑ ՄԱՅՆԵՆԸ

3.

(Հարմարութեամբ)

Թարգմանիչը հաւատարմութեամբ թարգմանած էր, ինչպէս պիտի տեսնենք. —) «Կարեցին դարձնալ առաքելաբէթէ եղիցին հրամանադատ է վերայ երեցնոց որ ի գեղջեւ են, եւ երեւոյցի գլուխ ամենեցուն, զի ի ձեռն նորա ինքեցեացին ամենեւեման, քանզի եւ Սամուէլ այսպէս շքեղ տեղէ ի տեղումն եւ հրաման տուցր : Որչափ կ'երեւայ կանոնի նախնականը պիտական եպիսկոպոսաց կամ «քորեպիսկոպոսաց» (χωρησισκοπος) վայ կը խռահեր : Ինչպէս յայտնի է՝ հազարի ժամանակները

նաեւ դիպեալ մէջ կային եպիսկոպոսներ, որոնց նկատմամբ եկեղեցական կանոննայ մէջ յաճախ յիշատակութիւն կ'ըլլայ : Ի ժամանակի Ստորեայ 341ին ժողովքն իւր ժ կանոնին մէջ կը հրամայէ որ «եպիսկոպոսը ի գիւղս, որ կոչին քորեպիսկոպոսը, եթէ նաեւ ընկալեալ իյէ նոցա գտնուած իրրեւ զեպիսկոպոսուն», պետք են իրենց սահմանին մէջ մնալ եւ հազալ իրենց եկեղեցին, միայն ընթերցող, կիսաորդաւաղ եւ երգանեցուցիչ կարգել, բայց սարկաւաղ եւ քահանայ չենուագրել առանց քաղաքին եպիսկոպոսին հաւանութեան՝ որուն ենթարկեալ են : Կոչն հրամանն առդէն Սնկիւրից 314ի ժողովն ալ տուած էր (կան. ժ. Գ) եւ ուրիշ կարգադրութիւն մ'ալ չենուագրելու ժողովքում էր իրեն ժ. Գ կանոնին մէջ : Բայց ի այլ յիշատակութիւններէն պետք ենք յիշել նաեւ Ս. Սահակայ անուամբ եղած կանոնները քորեպիսկոպոսաց նկատմամբ : Արդ թէպէտ մեզ հաւանական կ'երեւայ թէ կանոնիս նախնականն աղբիւրն էր Ստորեայ ժողովոյն յիշեալ կանոնը, սակայն իրեն այժմու ձեւը շատ աւելի ուշ ժամանակէ է : Այստեղի կանոնն իւր այժմու ձեւն այն ատեն կրնայ ստաւ ըլլալ, երբ «քորեպիսկոպոսը» շատ քիչ անգամ ըստ եպիսկոպոսու էին, այլ երբ իրենց տեղ ունեւալ կամ տեսուչք կամ յատուկ բառով «պերիոդոս» (περιουδος) կը դուրսէին, մինչեւ որ վերջապէս Վաւդիկէի ժողովքն իրեն ԾԷ կանոնումն ըրտրովն աղբիւրը դիպեալ մէջ եպիսկոպոսներն զենել, այլ միայն «պերիոդոս» :

1 Հմմտ. Hefele, I. 231, 250, 316.
 2 Ինչպէս են Եւսեբիոսի քով (հ. 30) դիմեռեայ Աղբիւրապետաց խոսքերը :
 3 Տես Ստորե. Բ. էջ 71, 81—87.
 4 Hefele, I. 343.
 5 Hefele, I. 773. Եւսեբիոսը հայերէն կանոնադրոց մէջ իրրեւ կան. ՃԺԱ համառոտման նկիկական են կանոնաց. (կանոնագրք՝ 61Ժ.)

Մեր կանոնն այս հրամանէն (ուստի իբր 343—381 Յ. Բ. ասորինքէն) ետքը գրուած է, վասն զի այցելուաց վրայ է խօսքը: Թե արդեամբք այցելուացի վրայ է խօսքը, յայտնի կը տեսնենք կանոնի վերջին նախադասութենէն, որ օրինակ կը բերուի թէ նաեւ Ստմուէլը՝ չի Երդի զի տեղ-էն եւ հրաման որոշը:

Այցելուացի պաշտօնը նաեւ յետմագոյն ժամանակները պահուած կը գտնենք ասորի եկեղեցւոյն մէջ, եւ Երեմ-Յեսու: Եկեղեցական նախադասութեան մէջ «աւագ-սարկաւազացի» ասորի-նանէն ետքը կը գնէ «պերետուար» եւ ապա «Երիցուր», ինչպէս կը յիշէ նաեւ «Բուգ» (պերետուար) ասորի մատենագիրն, որ Գալիլայէ եւ Դիմիակ առական գիրքը թարգմանած է ասորերէն: Հայ եկեղեցւոյ մէջ այնչափ հաստատուած պաշտօն մ'են- ղած չ'ենեւար «պերետուար» կամ «այցելուն», որ շատ քիչ անգամ յիշատակուած կը գտնենք: Անշուշտ այս ալ է պատճառն, ինչպէս վարը պիտի բռնէր, որ խմբագրին այլալիւծ է այս կանոնն, այնպէս որ անորոշ գոյն մ'առած է: Հայերէն կա- նոնագիրքն մէկ անգամ միայն գործածած է այս «պերետուար» բառը «Հարանց հանեազաց յետ առաքելոցի կոչուած կանոններուն միոյն մէջ, որ է զան. ի Բ. եւ բառ կարգի բովանդակ կանոնագրոց» շՁԻ: Այստեղ կ'ըստի թէ «զհիման եկեղեցւոյ եպիսկոպոսն միայն իշխեացէ ծրագրել ուղղափա- ռութեամբ, կամ չորեպիսկոպոս կամ ղերեպոս» հրամանաւ եպիսկոպոսին: Միեւնիս Գօշ՝ իւր Դատաստանագրոց մէջ առած է այս կանոնը բառ առ բառ, եւ հարկ տեսած է մեկինէլ այսպէս: «Գիտելի է զի, քորեպիսկոպոսն երկուսն էլ, մէկն առաքելն, եւ մի՝ ոչ, (որ) էլ ղերեպոսն է, որ այժմ ասի Բոսոր», Բատումանն Միեւնիս արդ Գօշի այս տեղից նկատմամբ դրած ծածկութեան մէջ կը կարծէ թէ է քոս ժողովրդական լեզուի բառ մըն է, որ իբր թէ ծագած ըլլայ հայերէն պղտի բառէն կրճատուելով: Բուրլովին սկալ է այս կարծիքը, վասն զի «քոս» ոչ այլ ինչ է բայց եթէ ասորե- լէն յիշ. — այս անուանումն ասորի մատենագիր մ'ալ արդէն չ'են մը յառաւ յիշեցնել: Ուրիշ հայ գրութեանց մէջ բառական յաճախ կը յիշուին քորեպիսկոպոսները՝ ի հարկէ յետմագոյն ժամա- նակաց իմաստով. շատ անգամ ալ «տեսուէլ»

(= ՏՃՈՒՆ) կամ ըստ եւս «գաւառի տեսուէլ» վերագրենքը կը գտնենք գործածուած. (— մե- ռոպեան հայերէնի մէջ՝ ծածկի է որ «տեսուէլ» կը նշանակէ նաեւ «պիսկոպոս» ուստի = էπίսկոպոս եւ ոչ ՏՃՈՒՆ օր է «գէտ» —) Թերեւս «այցելու» կամ «տեսուէլ» իմաստով է նաեւ «հայցելու» բառն, — եթէ ուղիղ է ընթերցումն, — զոր կը գտնենք կապականուաց: Դ Գաւառութեան մէջ, որ կ'ըստի թէ «Եւ կարգաւ տեղեաց տեղեաց կոչակոպոս եւ երիցուր եւ հայեցու», Ստոյն Թագազէի կանոնաց միոյն (կան. Բ) մէջ յիշուած «տեսուէլ» եւ «տեսուէլ գաւառացի» ասու- թեանց վրայ իմաստ տալիք կ'ուշենանք խօսելու:

Միջ երեք կանոններուն նկատմամբ ցայժմ բնականներէն տեսնուեցաւ, որ մեր գրութիւնն այլեւայլ ժամանակաց բարեկարգութեան հետ- քեր կը իրէ յիշենան, եւ թէ շատ մասերը հա- ղի Գ գարուն վերջը կ'ըստն գրուած ըլլաւ: Գրու- թեան վերջական յօրինան ժամանակին նկատ- մամբ մեր այս հանած հետեւութիւնը կը հաստա- տեն շատ մ'ուրիշ կանոններ ալ, որոնցմէ ոմնիք պէտք ենք մեր տեսնել, որպէս զի աւելի եւս հաս- տատուի մեր կարծիքը:

Ասորի մատենին Ը կանոնը կը պատուիրէ որ «գիտատեսն առ գաւառ կարգեպոսն... յառաւ զան զորն չ'ըլլաւ զարգելի մերայ եւ ապա ա- թացն զարն շարքարանց... եւ տաւն յարու- թեան Բուրլովին: Արդ այս կանոնը որ Մեծ պահճը 40 օր կը գնէ (Աւագ շարքարն ալ ի միասին հա- շուելով) ամենէն կանոնն Գ գարուն կրնար այս ձեւն առնել: Գունը գիտականին իւր մէկ նոր գրութեան մէջ, որ «Չառական պահճը զարգա- յուր» կը գնէ, եւ որ լայն տեսած է Թերեպիսկո- պոսն Ապուստոսական Եւստանութիւնը մէջ, շատ լաւ կը լինէ այս գիտել կարծիքն որ Մեծ պահճը իստատեն օրըլլաւ շատ հին կը համարին: Արցու- ճնէն գիտականին որ Մեծ պահճը նկատմամբ մեզի հասած ամենահին տեղեկութիւնը իբր երէն — օր միայն կը յիշեն. այսպէս Իրենէոս իւր առ Վիկտոր քահանայապետ (189—199) գրած թղթին մէջ, զոր ըստ մասնէ պահած է Եւստիքիոս (Եկեղ. Պատմ. Եւ. Գ. Ի. 11—18). այսպէս նաեւ Տերտուլիանոս (De ieiun. 2. 13. 14.) որուն խօսքերէն թերեւս կրնայ հետեւիլ որ արդէն սկսուած էր՝ առ առաւելել Աւագ շարքարն միւս օրերն ալ պահճը պահելը, որ բուական բնոյշարացած էր Գ գաւառ կեանքին՝ ինչ- պէս կը վկայէ «Ասորեական վարդ» (Didascalia) գրութիւնն եւ Դիմիսիոս Մեծ Աղեքսան- ղապոյի, որ մեռած է 264 թուին: Այս թուին վերջի ուրեմն հետ գհետէ անկող պահճը օրերն թիւնն արդէն 40 օրան հասած կը գտնենք Գ

¹ Հմմտ. այս անունն նկատմամբ Bibl. Or. III, p. 355 եւ IV 829 եւս:

² Մ. Գօշ, Դատաստանագիրք, հրատ. Վազան Եւ. Բատուման: Վաղարշապատ 1880: Մասն Ա, կան. ԽԾ, էջ 141:

³ Այս աղբիւր գրուած էին, երբ ընդունեցանք ու- տոցապոսն Մ. Պատմ. մէկ հմտացի գրութեան այս բառը բառին վրայ. (H. Marre. Имя Бутъ или Буа: 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998, 999, 1000)

⁴ Մ. Գօշ, Դատաստանագիրք, Ա. կան. ԿԳ, էջ 163 եւս:

⁵ Գաղականուացի, Պատմութիւն Աղեքսանդ. Եւ. Գ. Ի. 11 (Մար. 1860, էջ 38): Dr. Funk. Die Entwicklung des Osterfestens: Theologische Quartalschrift (Tübingen) LXXV. Jahrg. (1893), Heft II, pp. 179—225. Մեծ պահճը նկատմամբ հմմտ. եւս: Hefele, I 94—95, 772 եւ 821 (8-րդական Ասոր. կան. ԿԳ): Եւ «Սահճ. Ասոր.», յաճախ. (Pitra, I 279, 298, 360, 421, 422, 440 եւս): Հմմտ. նաեւ Hergendorf, III, Per. I, § 213.

գարուն մէջ ըստ վկայութեան Նիկիոյ ժողովին (կան. Ի.) Անտիոքայ 241թ (կան. Ի) եւ Ղաւոթիկէի ժողովին (կան. Իսթ. ԾԻԻ) եւ շատ եւ Ս. Հարց, ինչպէս Վիւրդի Երոստոսէանոսայ (Հատ. Գ, 3 եւն եւն.) Ամենէն կանոնս ուրեմն իր գարեւ կրնայ բլաւ մեր ասորի կանոնը, որ անշուշտ խօշ շարաթ կ'ենթադրէ Մեծ պահքն՝ ի միասին հաշուելով նոսե Աւագ շարաթը¹։

Աւելի ուշ եւ ուրիշ կանոնները, Սորէն Ի կանոնին որուն վրայ այժմ խոսեցանք, ցուցուց որ մեր կանոնաց անմիջ աղբիւրն եւ Ղաւոթիկէի ժողովքն, ուստի թէ ասոնք իբր 343—381 տարիներէն ետքը գրուած ըլլալու են, Նոյն արդիւնքը ցոյց կու տան նաեւ այլ կանոնք, օրինակի համար կանոն Ի, որ արեւմտեակիտէ ալ նշանաւոր է՝ զիտաւորաբար Տայրերէն թարգմանութեան արեւմտեային համար։ Այս կանոնը կը պատուիրէ. «Կարգեցին ասորեացիք եւ եղին հապատուութեամբ թէ որ շաբաթին եղցին փառն իսապառն ընդ ամենայն տիեզերք, եւ եղցին յիշատակ միշտ խաղաղութեամբ, պատարագ մատուցեն ի նմա քահանայքն եւ ուրախութեամբ ապրուստ աստուծոյ, զան զի կարպետն է մեծի արքային գալտեան, պարտ է ամենայն արքոցն ուրախ լինել ընդ ամէն քրիստոսայ։» Այստեղ նախ մտադիրն էին կու տալը որ այս նշանաւոր կանոնը միայն Տայրերէն թարգմանութիւնն ունի, եւ թէ ասորի երեք ձեւագրաց մէջ ալ կը պակտի։ Սակայն անտարակապութեամբ է որ կանոնս հարազատ է, այսինքն թէ Հայ թարգմանիչն իրեն առջեւն աւանդած ասորի ձեւագրէն մէջ արեւմտեայ գտած էր զայս ու թարգմանած, թէեւ քանի մը մանր փոփոխութիւններ կրնայ կրած ըլլալ երկրորդ Հայ թարգմարդէն։

Պէտք է միտ դնել որ այս կանոնի մէջ խնդիրն ընդհանրապէս մարտիրոսաց յիշատակը կատարելու վրայ է։ — այս վերջին յատկապէս նիւթ է Իւ կանոնին. — այլ կարեւորն հոս այն է որ կը հրամայէ թէ շաբաթն օրն ըլլայ տօն, եւ «պաշտօնն» կատարուի եւ «յիշատակ մարտիրոսաց» Ծառնով է արդ որ շաբաթն օրն իբրեւ որ անգլիական աշխարհի տօնական համարեւն եւ իբրեւ տօն խմբել զտնէ Գ գարուն վերջին կէսին շատ տեղեր սովորական եղած էր, զոր եւ կը յիշեն նոյն ժամանակի անվաւեր գրութիւնը, ինչպէս ի մասնաւորի «Սահմանադրութիւնը Աւագեւոյ»² Իբրեւ այսպիսի տօնական օր՝ ի հարկէ շաբաթն օրն

Ե Գրուիք (ստի, էջ 210 եւն) միտ դնել կու տայ որ Գ տօնը Մեծ պահքէ մէջ շաբաթն էր, եւ այն վերաբերէր Եւսոյ շաբաթին Հռոմէական կենդանւոյն եւ իւրեղին, Յունաստանի եւ եգիպտոսի կենդանաց մէջ ըստ Ստրաբոն (Պատմ. Եգիպ. Ե, ԳԷ. ԻԲ). նաեւ ի Պագեմանի աստ Սոցմանուայ (Պատմ. Եգիպ. Ե, ԳԷ. ԻԲ). իսկ միւս կենդանաց մէջ՝ Կ. Պոլսէն մինչեւ Փրեմիկէ եօթն շաբաթն օրն պահքն, փառն զի Աւագ շաբաթը չէին հաշուել Մեծ պահքէ մէջ շաբաթներուն մէջ, Բայց պահքը արեւելքի պատար էր։ Այս զի արեւմուտք մէջ շաբաթը կը պահէին ամբողջ միայն կիրակին շաբաթը (ստի 6X6=36 օր) իսկ արեւելք ասին շաբաթն օրն, ըստ շաբաթն օրը, պահք չէր պահուեր, իսկ Գ Գրուիք 40 օրն ամբողջաբար իրաւ կրնայ 1X3=1+36 օր, Գրուիք 40 օրն ամբողջաբար իրաւ համար տեղանք պահքը քանի մ'օրեր ալ չ'ընէր. Pitra 1. 67—68. 181, 209, 361, 370, 420 եւն, 8եւ նաեւ Hergenrother III Per. I § 212 եւ Per. II § 261.

ալ «պաշտօն» պէտք էր մատչել։ Արեւմտեայ ալ Ղաւոթիկէի ժողովքն՝ որ այլուստ շատ զգուշ էր թէ մի գուցէ շաբաթն օրան տօնը Տէրեացման առիթ տուէ, պէտք տեսաւ վճռել իրեն ժողովանին մէջ թէ «Ջաւեաւարանին հանդերձ այսպէս գրովք արեւմտեակ կարգաւ շաբաթն օրն, Այս կանոնիս իմաստն՝ ինչպէս ընդիշէր կը միտարանին, եւ այն որ նաեւ շաբաթն օրն Աստուածաշունչ մատարանը հրապարակաւ կարդացուի կենդանւոյ մէջ, ուստի Տարդիական աստուածային պաշտօն մատուցուի։ Այս միկնութեան նշանաց է նոյն ժողովքն ուրիշ կանոն մ'ալ (կան. Իսթ. ԾԻԻ), որ կը հրատարակէ թէ «2է պատշաճ ի Բաւաւտարոյն հայ մատուցանել (ἀρτον προσφέρειν), բայց եթէ ի շաբաթն եւ կիրակեմն»³ Աստուծոյ միկնութեան համար բնուէ որ կանոնն՝ որ ընդունուած է նաեւ Յուդայեան ժողովքին կանոնաց մէջ (ԾԻԲ), կը պատուիրէ որ Մեծ պահք ըստ օրեր շաբաթանոց իրականաբար պատարագ, այլ միայն «նախարարեւոյ» կրնաւան, ինչպէս սովորութիւնն է ցոյցմ իսկ յուսկան կենդանւոյ մէջ, Շաբաթն օրը կրնար մատուցուի պատարագ իբրեւ տօնական օր։ Արեւմտեայ նաեւ այն թէ Մեծ պահք միայն շաբաթն օրերը ներառէ մարտիրոսաց յիշատակն ալ տօնին, ինչպէս կը «Վարդապետութիւնն Աւագեւոյ» հրամայած է զարմեալ այն ժողովք իբր ԾԻԵ կանոնին մէջ, որ է. «2է շաբաթն օրն պատարագն զմարտիրոսացն ճանաչու (γενέθλια) եւ տաւան առնել, այլ զուսեր մարտիրոսաց զմարտիրոսութեան ի շաբաթն եւ կիրակեմն»⁴ — եւ այս սովորութիւնը մնացած է հայ կենդանւոյ մէջ ցայտ օր, թէեւ կիրակի օր մարտիրոսաց տօն չ'ենք տօնել։ Այլ եւս ասորեայն չ'է մնար որ «Վարդապետութիւնն Աւագեւոյ» գրովք եւնաւ Ե կանոնը ոչ այլ կնէր է, բայց Տեւեաղութիւնն Ղաւոթիկէի ժողովքին յիշուի կանոնաց, աւստի տօնաց օրերն ամենէն (343—381 Թ. Գ) ետքը միայն կրնայ գրուած ըլլալ։

Բայց ինչ պատճառաւ արգեւոր ասորի բնաւ գրին մէջ կը պակտի այս կանոնը զոր միայն հայը պահած է։ Ըստ իստաց պատմաբանը գիւրին է։ Դաւնոնիս նիւթին այնպիսի է որ զիւրա կրնար Տէրեացման առիթ տուէ։ Շաբաթն օրն իբրեւ տօնական օր նկատուի մինչեւ նոյն օրը շաբաթն օրն իբրեւ կիրակեմն ասոր պահքէ ըսվի միայն կար։ Եւ վտանգ էր այնչափ առաւել՝ որ շատ տեղեր կային արեւմտեայ նաեւ Գ գարուն վերջին քրիստ տօնելայ, որ մէկ էին շաբաթն օրն Տէրեացման պահքու, եւ այս այնչափ որ նոյն Ղաւոթիկէի ժողովքն պէտք տեսած է այս պատահականութեան առջեւ աստուել իւր իմ կանոնացը հրամայելով⁵։ «2է արեւմտեայ քրիստոսեանց զՀրեայէն զՀրեայէն զմարտիրոսացն զմարտիրոսացն (σολαζειν)»

¹ Hefele, I 762, ուր կը նաեւ միկնութիւնը։

² Hefele, I 772, եւ միկնութիւնը։

³ Hefele I 772.

⁴ Օմեքայ (Տրոր. Ագրեման, էջ 38) եւ Մանգալ կուտայ կան. Ա Գրուիքը, որ միկնութիւնն է մեր Ե կանոնին, վարդ յիշուի շաբաթն օրն, նաեւ կանոն Երեմի Ե (կանոնագրի ԳԻԵ, ԵԻԵ եւ ԵԻԵ)։

⁵ Hefele, I 767. Հմտ. կանոն ԳՁ յաւանքն Աւագեւոյն կանոնաց Hefele, I 820.

զարբ շարափձուն, այլ գործել արժան է. բայց զարբ կիրառելին պատահել արժան է, եւ հանգչել արժան է որպէս ըրիտառնայք. ապա թէ զայնի դը հրէաւար, նշողեալ եղիցի ի Բերիառսէ, Շատ հաւատանակն է որ մեր Ե կանոնին նիւթն աղէն շատ կանոնի ժամանակները կասկածելի երեւցած բլայ սարի գրէն մը, վասն զի հրէացման աւիթ կիրար տաւ, եւ վասն զի թերեւս տարի գրէն տեղը պակտս չէին հրէափառս (Հմմտ. ԺԶ եւ ԺԷ կտանները, որոնց վրայ վերը խոսեցանք) Սաղ գիւրու կրնայ մեկնուիլ որ մեր ձեռքն եղած երեք տարի ձեռագիրը չունին այս կանոնը, մինչ հայ խմբագրէին՝ որ այսպիսի վատեղ մը կ'երեւայ թէ չէր ձանձուր իրեն հայրենակցայ համար, պէտք չէ տեսած գորս թողուլ զայն: Բայց այս իրողութեան, եթէ ուղիւ է մեր կարծիքը, իր հետեւին նախ թէ հայ թարգմանիչն այնպիսի տարի ընագիր մ'ունի իւր առեւն, որ յաւել 381 Թ. Բ. տարին շատ ետք չէր գրուած, եւ որուն մէջ գեա պահուած էր այս կարեւոր կանոնը. մինչդեռ տարի ձեռագիրը՝ զոր Գիրթթնոն հրատարակեց եւ որ նոյն նիւթերը գործած էր վերջը գրուած է, չէր զատած այս կանոնն իւր նախագաղափար օրինակին մէջ. Երկրորդ հետեւութեան այն է որ հայն ունի աւելի կտորներ, որ սուղիւ հին եւ հարապատեն. — եւ այս երկրորդ կետն այնչափ աւելի արժէք ունի, որչափ որ հայոյն մէջ թաղմամբ յետաժամու ընդմիջարկութեանը գտնուիլ՝ մեր աշխիւ առեւն իւր արժէքը կրնար շատ նուազել:

Որովհետեւ այս բանի մը կանոնը ընծուութիւնը ցոյց առաւ որ մեր կանոնը եւակաւ աղբիւրներէն է Ղաւազիկէի Ժողովն կանոնագրութեանը, եւ որովհետեւ այս կետն էական կէտ մըն է գրութեան յօրինման ժամանակին համար, հարկ կը համարինք քանի մ'որիշ մասեր ալ յիշել, որոնց աղբիւրը նոյնպէս յիշեալ Ժողովն եղած կ'երեւայ:

Ղաւազիկէի տեղեւան Աւաքելոյց Գ. կանոնն ըստ հայ թարգմանութեան կը հրամայէ որ նոյն օրէն բլայ "ի պահո, ի սուգ եւ ի արամութիւն," եւ յատկապէս՝ թէ "պահեալ լիցի մինչեւ ջնկերբոք ծառն," Թէ՛ այն եւ թէ՛ նախկին Գ. կանոնն աւարդին մէջ էական տարբեր են, վասն զի այնտեղ՝ թէ եւ կը հասկըցուի պահոց պատահէր, բայց բուն հրամանն այլ ինչ է: Ատորին կը պատուիր որ ինչպէս շարքաթթի՝ նոյնպէս նաեւ օրբթի օրը "եւ զիցի պաշտաւ յնկերբոք ծառն," Ուստի հայը պահք կ'ունի մինչեւ ինկերբոք ծառն, տարբեր ինչերորդ. Ժամանակ պատարար մատուցուիլ կը հրամայէ: Այստեղ տարբերութիւնը շատ մեծ է եւ հնազանդն է առողջին ընթերցումը: Արդ այս ժամն ինիւի պայտան ընելու հրամանն տանուած է Ղաւազիկէի Ժողովն վճիռներէն, որ իւր ԺԷ կանոնին մէջ էր հրամայէ. "Չպաշտաւն աղաթիցն եւ յնկերբոք ժամու եւ յերկրին արժան է կատարել," Բայց նաեւ հայոյն գրածը թէ մինչեւ ինկերբոք ժամ պահք պահուն, համեմատ է հնու թեան: (— Թէ եւս ինչորին այժմ կ'ալ չունի

մեր նիւթն ճշտ.) — վտան զի նաեւ Ս. Ոսկերեւան կը յիշէ զայն:

"Քաղզեալոց" եւ "Քաղզեալութեան" վրայ խօսած ժամանակին յիշեցնէր՝ Կանոն ԺԵ (Աւար. ԺԲ) կանոնը, որ կը պատժէր զայն՝ "որ երթայ առ կախարչս եւ հարցունի եւ քաղզեալս եւ քաղզեալութեանը," Այս կանոնին ընդ տարական նկարագիր մ'առած բլայը խմբագրին ձեռքը եւ քաղզեալոց յիշատակութեան նշանակութիւնը երկար բացատրեցինը: Սակայն հոս կրնայ ինչոր բլայ թէ ինչ կանոն առեւն ունի նախաբար տարի մատուցողը: Կախարչութեան զէմ շատ վճիռներ կը գտնենք թէ անվաւերական գրութեանը՝ եւ թէ Ս. Մարգ. քով: Սակայն աւանդեալ եւ ոչ մին այնչափ նաեւ մեր կանոնին, (— անմահ է նաեւ Անիւրիւր 314ին գումարեալ Ժողովն ԼԶ կանոնը, որ կը պատուիրէ.) "Ոչ է մարթ քահանայիցի եւ ուխտաւորաց (ερασταίος ή κληροικός) մօց" եւ թովիւր եւ զիւթս (μαθηματικούς) եւ վհուկ (ἀστρολόγους) լինել կամ աւանդ, կամ հմայեալ եւ պահապան (յոյն լոկ փոլաչէրա), որ շմարութեամբ չէն պահպանէր, այլ կ'ապանք հողաց նոյնն: Եւ որ այնպիսի ինչ քաղին յանձին ունի, արտաքս քան զնիւթեր ընկեցնին: Այս կանոնն է կարծենք աղբիւր "Ղաւազիկէի տեղեւան Աւաքելոյց," Սակայն երկրորդին համեմատութիւնը կը ցուցնէ թէ շատ տարբերութիւն կայ երկուքին խմբագրութեան մէջ: Օրինակի համար տարին՝ ինչպէս նաեւ Լաւրեան՝ որ կը յիշէ տարւոյն այս կանոնը, չի գիտեր "հմայեալներու գործածութիւնը, մինչդեռ տարւոյն մը աւելի աստուածութեամբ յիշուած են ծննդոց, ծախաւորութիւն, եւ աստեղահմայութեան անտախպաշտութիւնը:

Ուրիշ այսպիսի մանր կետերու վրայ երկար զբաղել աւելորդ կը համարենք: Անտաքականութիւնը արդէն որ "Ղաւազիկէի տեղեւան Աւաքելոյց" տարի մատենակարն առեւն անեցած է Ղաւազիկէի Ժողովն որոշումներն: Այս կետը ժամանակագրական կուտան մըն է գրութեան տարին որոշելու: Դժբախտաբար այս Ժողովն գումարած ժամանակ միայն յիշահանուր գիտենք, բայց ոչ նաեւ որոշ տարին: Հէֆէլէ գիտնականն իւր նշանաւոր գրքի մէջ մանրամասն խօսելով՝ զիստից այս Ժողովն ժամանակին նկատմամբ յայտնած կարեւայ, չէր համարանկար որո տարի մ'ընդունել, այլ շատ մը գիտնող, ինչ կը զնն ընդհանրապէս 343—381

1 Յեւ "Հմայութեան", 1892, Թ. 2, էջ 67:
2 Հմմտ. "Պահանջարկութիւնը Աւաքելոյց, Բ. 56 (Pitra 121) որ կը յիշուի ի միջ այլոց "Երազարարը, Թաշահմայք, մեղեմարք:" Նոյնպէս "Թաղապարհ խորհրդակալ Գաղատան", (Pitra, 1 66) կը զատապարտէ նաեւ զաղանակի, հաւաք, նշանաւոր եւ անկեր: Այսպիսեպ յիշատակութիւն չունի տարին:
3 Օրինակի համար՝ Ս. Խորանք առ Պիֆիլիթոն (Pitra 1 600), Գրիգոր Կախարչ (Pitra 1 682) եւ ինչպէս Էֆեօլէ 1281 թ. ինկերբութեան: Կանոն կախարչաց է տարի աղալարանի իր սահմանը: Հմմտ. Կախարչ, Է. Երեմիայ (Hefele 1 158) որ կ'ախարչանոր մարդ սպանելու վրայ է:
4 Յեւ Hefele 1 770.
5 Hefele, 1 746—750.

Hefele 1 768 եւ միւսութեան: Հոյերեն թարգմանութիւնը (Կանոնագիրը՝ ԳԲԲ) զի մ'աւան է՝ արեւմ. "Չպաշտաւն աղթիցն յոմեմն իմ եւ յերկրին, եւս:

Թ. Բ. տարիները, այսինքն՝ Սարգիկեայ (343 թ. Բ.) ժողովքին ետքն եւ Երկրորդ տիեզերական ժողովքին (381 թ. Բ.) յառաջ, ինչպէս իր վայելն հնադրին ժողովոց վեհոց հաւաքումը եւ հին հեղինակք. եւ իր յիշ որ Յրովանէ երկրորդ կանոնը տնի ժողովք Երկրորդ տիեզերական ժողովքն անվերջապէս յառաջ կը գնէ, որով իր 360—381 տարեաց մէջ Յիշուալ դիմնական որոշ տարի մը նշանակուելէն հրաժարելով հանդերձ իր հաստատութեան որ ժողովոյն կանոնաց բովանդակութիւնը յայտնապէս իր դարու վերջին կիսուն եւ ոչ թէ առաջինին կը վերաբերէր. Սոյն ժողովոյն հայերէն թարգմանութեան սկիզբը կայ ծանօթութիւն մ'որ թէ եւ որոշ տարի մը չի ցուցներ, բայց գտնէ հետաքրքրական եւ Այս ծանօթութիւն եւ հետեւեալը. «Ետ այսորիկ զարգացող Աստուացոյ (== Աւգիստոց) հերձուածն որ Զորեքտասաներորդն կոչին, որ բազմաց այլալուր թիւնս դասուելին ի լլկանա եկեղեցւոյ. վասն որոյ ժողովեալ ի զաւորիկա Փոռիգալաց եպիսկոպոսը ին, որը ժողովեալ ի պատկանանէս (== Պակնառնութեան) ի պէսպէս իշխանութեան յարիւստաց ջնջուին, առնելն նոցա ի իր թմանց լուծումն: Դ Այս ծանօթութիւնը հայն մասամբ ընդարձակելով եւ Պատմիչ համառօտելով յօրինած եւ յունարէն այն համառօտ տեղեկութեւնէն, որ կանոնաց սկիզբը կը դառնայ: Եւ ըստ հայոյն՝ ժողովոյն պատճառն եղած են Զորեքտասաներորդը (Quartodecimani) եւ ստանց մէջ ի մաննաւորի՝ «Աւգիանեալք» բայց ստանց վրայ ամենեւին խոսք չկայ կանոնաց մէջ.

Բայց այս ընդհանուր ժամանակը (343—381) կրնայք քիչ մ'աւելի ամփոփել. Առ այս կռուած մ'ունիքը մեզ «Վարդապետութեան Առաքելոց» ին կանոնը (Ասոր. ԺԲ.) Այս կանոնը իր պատուիրէ թէ «Եթէ որ երանիցէ յաշխարհէ ճշմարիտ վախճանաւ եւ կամ խղճողեալս յանրակիցաց՝ վկայ համարարի՝ վասն անուան Փրկչին, խոստովանելով զՔրիստոս ի ներգրծիւնս՝ որ վասն անուան նորա լինիս, արացնի զիշխարհի նոցա յառաջ առնաւ նոցա: Կանոնս հարկ տեսած եւ ուրեմն մարտիրոսաց յիշատակը անելու հրաման տալ: Եկեղեցւոցն ամենահին յիշատակարանք, գրութիւնք Ս. Հայր եւ նաեւ անվաւեր գրութիւնք իր վկայեն որ այսպիսի յիշատակները կը տեսնուէին միշտ: Բայց այն որ իր դարու վերջին մասնաւոր հրաման մ'առայ արուի՜ Տարկ տեսնուած է. (— Եկեղեցւոյն Եւսեփ հնադրին ժողովքներն այսպիսի պատուեր մ'առնող սահմաններն պէտք չեն տեսած, —) աննկատու եւ յատուկ պատճառ մը: Եւ այս պատճառը դիւրին է գտնել. Այս միջոցներն արդէն ծագած էին Եւստատիոսէն, որոնց գլուխն եղաւ Եւստատիոս եւ պիտոպոս Սերաստիոյ Հայոց, որ Ախարիանոսաց

գլուխներէն մին էր, եւ շատ մեծ ազդեցութիւն ունեցած եւ Հռոմէական պետական ներքեւ եւ զոչ Հայոց աշխարհին վրայ. Ըստ Սոկրատէսի եւ Սոցոմոնեայ՝ խառակեաց էր Եւստատիոս եւ Փոլեոն Ասիայ եւ Հայոց աշխարհին մէջ մտնուած էր լեւանտա-միջին, Եւստատիոսն իր խոսքին առնանութիւնը, մեղքն կերտուր ուտելն, ամուսնացեալ քահանայից պատարագին կը խորշկն եւն. բայց նաեւ ի մաննաւորի վարձատրութիւն ի պատիւ Պարթիոսաց եղած պաշտամունքն եւ անոնց մասնակցութիւնը, ինչպէս իր յիշ Գանգրոց ժողովոյն սիւնհոգոսական թուովն առ եպիսկոպոսուն Հայոցն: Ըստնց դէմ՝ դուստրուեցաւ Գաւնդրոց ժողովն, որ 20 կանոն դրաւ: Այս կանոններուն վերջինը (Կան. Ի) կը վճռէ. «Եթէ որ ամբարտաւանութեամբ հպարտանայ խոսիցէ զկուրգոս մարտիրոսաց (շնս σὺνδείξει τὸν μαρτύρων) կամ զաստուածեղէն պաշտամունքն ի նոս եւ դիւխաւան նոցին, եզրովս եղցի, Դ Այս կանոնն ուրեմն, — զոր գրիւն որ թարգմանութեամբ յունարէն ընդառն, վասն զի հայերէն կանոնարար մէջ եղած թարգմանութիւնն անճանաչելի ըլլաւ չափ փոխուած է, — յայտնապէս կը ցուցնէ «Վարդապետութեան Առաքելոց» յիշուալ կանոնին աղբիւր, որով կ'ունենայք կուսն մ'ալ պնդելու թէ այն ժողովքն (իր 360—380) վերջն է խմբագրած տարի մասնակցիւրը:

Դժբախտաբար նաեւ այս ժողովն որոշ տարին չենք գիտեր. Հէֆէլէ՝ յառաջ բերելով այլ եւ այլ կարծիքներն ու անոնց յաւանդոցները՝ կը շատանայ 360—380 ընդհանուր թուակաւաւ: Գիտնականներն ունայ միտ գնել կան տարի որ Ս. Բարսեղ իւր նամակաց մէջ (Epist. 226 եւ 251) Եւստատիոյ վրայ արանելովն իսկ ամենեւին չի յիշեր որ Գանգրոց ժողովն զաստպարածն է զան. ուստի ժողովք Ս. Բարսեղ այն նամակներէն (— որ գրուած են 376ին թ. Բ.) ետքը իր գնեն. մանաւանդ որ ճիշդ 380ին Ս. Պետրոսը Բարսեղ եղբայրը՝ գրուեցաւ եպիսկոպոս Սերաստիոյ, որմէ կը հետեւի որ 380էն թիւ յառաջ Գանգրոց ժողովն վար տաած է գլխաւորութիւն եւ յաշխարհ արմէ զՊետրոս: Աւրիշները նկատելով որ ժողովոյս սրմահագական թիովն առաջին ասորեացոցն «Եւսեփոս» է, եւ ընդհանրելով որ այս Եւսեփոսն ըլլայ Կեսարիոյ կապաղովկացոց եպիսկոպոսը այս միջոցին (362—370 թ. Բ.) մէջ իր գնեն, եւ ասոր իր համաձայնի նաեւ Սորատէս (Բ, 43) որ Կ. Պոլսոյ 360ի ժողովէն ետքը կը գնէ Գանգրոս ժողովը:

¹ Սորատ, Պատմ. Եկեղ. Բ, 43. Սոցոմոն, Գ. 14. Յես այս ամենաւ նկատման Hefele I 675, 730, 789—81 եւն.

² Յես ի փոյ այլց Pitra I 387 Բ. Hefele I 777—80. Հայերէն կանոնարար մէջ թէ այս թուովն եւ թէ թուի կանոնները շատ փոփոխութիւն կրած են:

³ Hefele I 788 եւ միւրութեանը.

⁴ Կերեմեմ եւ պատեմ. «Եթէ որ երթիցէ ի ժողով մարտիրոսաց» զոչ կը պարտաւ լին արարութեան յորդանան պաշտամունք խմբագրութեան աղաթից: զի մեծ վարձս աւելց: ապա եթէ որ երթիցէ ամբարտաւանութեամբ հպարտանայ եւ ցոյց տեսազց եւ գիտել զմանաւորի, երջմովս լինի:

⁵ Hefele I 791 Բ.
⁶ Սոցոմոն (Գ. 24) Ախարիայ 341ի ժողովէն յառաջ գնել կրեաւ: Այս կարգն ունի կանոնք նաեւ

¹ 85— Pitra I 494. Եւստատիոս զ Տυνόδοις ἡ κατὰ Λαοδικείαν τῆς Θουρίας Καππαδογίας (Ճաղով ի Ղաւդիկէ Փոռիգիայ կաղաւթոյն) Կրծիկեան: Սոկրատէս Գիշար ի ճիշտը Դիմնալիս յաշխարհ ընկերքրոսան «Պալաթական» (Pŕygria Paestiana) Հայ Իստատիոս «Պատմական» Կրծի գաղտնիք նաեւ յունարէն «Դիմնալիս մասիկը» — Այս Դիմնալիսն որ նաեւ Laodicea ad Lycum կը կոչուէր, պէտք չի յիշուէ այն զաւորիկէն հետ որ Աւագոս արքայաճէն մէջը, — Գիւնի Կու տայ Հէս Թիւն: (I 746, Բ. 1.)

Կանոնիս բացատրութեան կերպը — «Եթէ որ եկեղեցի յաշխարհէ ճշմարիտ վախճանաւ եւ կամ խղճողեալ յանաբնիւց վկայ խառնաբոխ վասն անուան Փրկչին, խոտափանելով գործարար՝ ի ներքինս, որ վասն անուան նաքս [Յին.]» — կը ցուցնէ որ կանոնիս յորինման ժամանակ դեռ եւս զաղարած չէին Տայածմունքն Դժուարաւ կրնար Յուշխանու (360—363) Տայածմունքն Տասկցունի, Հաւանականագոյնն է որ այս անիտակութիւնը Հայոցայ Բ. յարուցած կատաղի Տայածմունք նկատմամբ են: Գիտենք որ ամենէն կրկար երկրորդ Հալածումն տեսչ 40 տարի (իր 340—380), երբ Տաղարիւրով քրիստոնէայք խղճողուցեան: Այս մարտիրոսաց յիշատակն շատ գեղեցիկ ոճով ասանդած է Մարութատ, եւ որուն մէկ մասին բնութիւն Տայիւրն թարգմանութիւնն ալ ունիւն Ե գարուն վերջերէն՝ լայց ընդի մարտական լեզուաւ: — Այս վերջին գործին վրայ պիտի խօսինք ուրոյն գրութեամբ:

Այսպէս կամ այնպէս՝ եթէ Ղաւազիկիէ Ժուղին մեր գրութեան 343—380 տարիները ցուցուց, Գանգար ժողովն ալ 360—380 տարիները կը նշանակէ իբր ժամանակ յորինման, իբր այս ժամանակավայրը պիտի գտնենք յաշխարհ Տառուածին մէջ, երբ Տառմանաւորը գրութիւնն Արգարութիւնին Տեա: Աժժ մը ինգրութիւն թէ 380 Ե. Ք. տարիէն պէտք էնք յետ մեկ, եւ կամ որոշ ըսելու Տամար՝ ունինք կուտան մ'ընգունելու թէ այս ինչ կամ այն ինչ տարիէն պէտք է որ յառաջ գրուած ըլլան մեր կանոնները, ուստի նշանակել կէտ մ'որմէ ետքը գնել անճար ըլլայ:

Ատորական Ուր. Անուագիւն Ե գարուն վերջերէն է՝ Նոյն ժամանակէն է Տայիւրն թարգմանութեան երկրորդ խմբագրութիւնը: Սակայն թարգմանութիւնն արդէն գոյութիւն ունէր ապահովուպէս Եւստակիանի (իր 448) Ժողովին յառաջ, ինչպէս պիտի տեսնենք Տեղագծեալ, եւ Հաւանականագոյնն գործ է Ե գարունն առաջին տասնամեակներն Եղեւսիս խառնած աշակերտաց: Սակայն նաեւ այս ժամանակէն մինչեւ վերջ նշանակուած տարին (իր 380—420) մեծ միջոց կայ: Պէտք ենք շանալ ամփոփելու այս միջոցը, եւ առ այս ունինք մեծ կուտան մը՝ Կանոն Է (Ատոր. Զ.) Ատոր վրայ կ'արժէ քիչ մ'աւելել մանրամասն խօսել:

Գրութեանն ամենէն նշանաւոր կանոններէն մին՝ Կանոն Է՝ կը Տրամալ թէ «Եղիսի տաւն [ծննդեան եւ]՝ յայտնու թէ եւն [Տեաւան եւ] Փրկչին մերայ է գլուխ եւ սկիզբն առանից եկեղեցւոյ, որ ապա Զ. Եւստակիանի մտայ ըստ յունարէն թուոյն: Ն. յատեղ ուրեմն կանոնի կը պատուիրէ Յայտնութեան տանը Յունուար 6-ին տանել, մինչդեռ Եւստակիանի տանի յիշատակութիւնն չկայ: Հայոյն «Եւստակիանի աւելորդն յետագայ իմարարի փոփոխութիւնն է, — որուն պատճառն յայտնի է. — աւելի մեծ փոփոխութիւն մ'եղած է տարբերէն Մ. Անուագիւն

մէջ, որուն ընդօրինակելն ըստ յետագայ սովորութեան տարի եկեղեցւոյ փոխեր է կանոնն այսպէս. «Տեաւանն վր ձնեղեւ Տեաւան մերայ է 25 Դեկտեմբերին, Արգէն Գիւրբերման՝ շատ լաւ գիտած է որ այս փոփոխութիւնն անտարակոյն ալ ժամանակ գրող գրէր մը գործին է, վասն զի կանոնիս իմարարութեան ժամանակ տարի եկեղեցին Դեկտեմբեր 25-ին չէր տօնէր այս տանը: Բայ տարի ուղիղ ընթերցուածք պահած են Տայն եւ Ուր, Լ եւ ՍԱ տարի Անուագիւրը:

Յայտնի է ուրեմն որ կանոնիս խմբագրող տարին դեռ չէր գիտեր Եւստակիան տանը, այլ Յայտնութեան տանը միայն Յունուար 6-ին: Եւստակիան արդէն որ «Արեւելից մէջ, — խօսելով Հերկուրիւթիւթէր նշանաւոր եկեղեցական պատմագիրին Տեա՝ — կանոնի ժամանակներէն կը տանէր նշանաւոր միայն Յայտնութեան տանը Յունուար 6-ին, թէ եւ ինգրական է թէ նախ Բապիլոնիանէք սկսան տանել զայս թէ Ուղափառք: Զորորդ գարուն մէջ նաեւ Արեւմտեան եկեղեցին այս տանն ընդունեցաւ. տար փոխարէն Արեւելեանք Արեւմտեանն առին Եւստակիանի տանը Դեկտեմբեր 25-ին. — Արեւմտեանք Յայտնութեան (Epiphanie) տանը չէր խմբուէր իբրեւ տան ծննդեան, այլ իբրեւ տան երեւման Տեաւան, իբրեւ Տեաւանայ առել յայտնութեանն տան: Բապիլոնիանէք գիտենք թէ երբ սկսաւ Եւստակիան տանը մտնել արեւելքի մէջ: Սուրբ Եփրեմ՝ որ 373-ին մեռաւ ըստ այժմու սովորական կարճեաց, գեռ չի գիտեր Եւստակիան Դեկ. 25-ին տանը, եւ կը գրէ օրինակի Տամար Համարարարտի մեկնութեան մէջ՝ թէ «Անուագիւնեաց Մարտիան, որ օր տանն էր արեւի (Մարտ) ամսեանն եւ «Եւստակիան» որ օր մէջ էր տանն ամայ, ըստ յոսն նախն թուոյն,» Թեւեւ զգրմանութեամբ չէնք գիտեր Տառ թէ ինչ էր տարի բնագիրն, եւ թէ եւ «Քաղցոյ 6 ըստ Յայտնութեան կը Տամար պատմական Դեկտեմբեր 14-ին, — Եւստակիան 6 ըստ նոյն Յայտնութեան է 29 Քաղցոյ, — սակայն թէ Տառ Յունուար 6 կը Տասկցունի չի կրնար տարակուսուիլ: Բայ յայտնապէս «Քաղցոյ բնեղն» յայտնի է նաեւ որ Անուագիւր Մարտի կը գնէ Եփրեմ, որմէ կը Տեաւանի որ «Դեկտ» չէր կրնար Տասկցունալ, այլ՝ որ վերջ Յունուարի: Առ այս վկայ աւելիք նաեւ Բար-Մալքիի տարի մասնագիրը ԺԲ գարուն, որ կը խօսի քրիստոսի ծննդեան թուականին եւ օրուն վրայ, եւ թէ եւ ինքը Դեկ. 25 կ'ընդունի իբրեւ ուղաղայն, սակայն կը յիշէ որ Տինք այլապէս կը Տասկցունի: Բար-Մալքիի կարգադրած է Ս. Եփրեմայ այս տեղը եւ կուտան կ'ընէ անիլ՝ «Ի փոխմի ի Տասկցոյ գրելով, թէ Անուագիւրն է թէ անիլ առեալ Գիւրբերման, որ Բար-Մալքիի այս կուտան յառաջ կը բերեն, չէին կրնար Ս. Ե-

¹ Cureton, p. 169—170.

² Hergethother I, 187, 412 եւն.

³ Երեւանի Մատենադարանից, Կենտ. 1836.

Հար. Բ. էջ 19:

⁴ Այս լեզու յառաջին Բառայ, բացատրութիւնը Տամարիւրն է մեր գրութեան մէջ գործածուած նոյն առաջին Տեա: Եւստակիան վր վրէժն է էջ 67:

⁵ Assom. Bibl. Or. II, p. 163—164, որ ուրիշ գրի մ'այս ինգրոյ վրայ գրածն ալ յառաջ էր բերուիլ. Cureton, p. 160—170.

մեր կանոնագրող մէջ՝ Նիկիոսիայի կանոններէն (իր 314) ետքը են Նիսիոսի (318) կանոններէն յառաջ:

⁶ Անիւրնու որ Բապիլոնի մէջ առածը չկայ տարի բնագիրն մէջ եւ յառաջած է Տայ իմարարին:

